

УДК 82-94 «О.Г.Лотоцького»
Геннадій Стрельський

О.Г. ЛОТОЦЬКИЙ І ЙОГО МЕМУАРИ

У статті на основі аналізу і критичного використання обширної творчої спадщини, зокрема мемуарів О.Г. Лотоцького у синтезі з іншими джерелами висвітлюється життєвий шлях і різнобічна діяльність цього «забутого» у роки комуністичного режиму видатного громадсько-політичного діяча УНР, письменника, публіциста, вченого-історика, дипломата.

Ім'я Олександра Гнатовича Лотоцького, як і багатьох інших діячів українського національно-державного відродження 1917–1920 рр., «викреслених» більшовицькою владою з вітчизняної історії, повернулося до пам'яті народу України лише після 1991 р., в роки державної незалежності. Але життєвий шлях і діяльність, величезна творча спадщина цього видатного письменника (літ. псевдоніми – О.Білоусенко, О.Любенький), публіциста, вченого-історика, економіста, громадсько-політичного діяча, дипломата і сьогодні мало відомі широкій громадськості.

Особливе місце серед джерел біографічних досліджень про цю яскраву постать та багатьох інших активних учасників українського національно-визвольного руху кінця ХІХ – першої третини ХХ ст. займають мемуари О.Г. Лотоцького, насамперед його трьохтомна книга «Сторінки минулого».¹ Це – справжня перлина української мемуаристики, що охоплює змістом найважливіші події в Україні з 70-х рр. ХІХ ст. до травня доленосного 1917 р. Цей широкоплановий твір містить надзвичайно важливий та різноманітний, часом унікальний фактичний матеріал, що яскраво і виразно віддзеркалює епоху змагань за незалежну, соборну, демократичну Україну, складну і драматичну долю цілого покоління її кращих синів.

Приховані від читачів і дослідників радянської України, ці мемуари широко і плідно використовувались багатьма істориками і журналістами української діаспори. З цього приводу один із цих журналістів Іван Кедрин (Рудницький) писав: «...Ні один історик, що займається станом українства у другій половині минулого (XIX – Г.С.) сторіччя та на переломі минулого і цього сторіч, ні один дослідник російської політики за царату проти України і українського народу, ні один публіцист, зацікавлений тернистим шляхом, що ним ступала українська політична думка, як вона і з чого взагалі народилася і хто саме із іскорок емоційного патріотичного відчуття й мислення розпалював полум'я самостійницького руху – ніхто з оцих причетних до україністики людей не може помянути «Сторінки минулого» Олександра Лотоцького»². Адже вони, як влучно відмітив інший відомий в Європі журналіст, діяч ОУН і УНДО Зенон Пеленський «вміщують у собі від юних днів – аж до зрілого віку автора тільки один зміст, одну велику пристрасть: безнастанну, невгаваючу службу українству, українській визвольній справі. Рівнобіжно з розвитком з життя автора слідкуємо за перипетіями, упадами і перемогами...українського національного життя. Перед нами пересувається низка пов'язаних між собою подій з кількох десятків літ, галереї постатей, вичерпуючі особисті характеристики чоловічих діячів і головних акторів великої української визвольної драми...»³.

Цілком поділяючи наведені оцінки інформативної цінності мемуарів О.Г. Лотоцького, все ж не можна погодитись з твердженням З.Пеленського, що вони «своїм рівнем, шириною погляду, багатством тем та обставин переходять уже у сферу об'єктивного історизму»⁴. Головною і неодмінною особливістю усіх (без винятку) мемуарів – джерел суто індивідуального походження – є суб'єктивність. Організуючим стрижнем структури мемуарів є особа автора, його сприйняття тих або інших подій, прагнення визначити своє місце у цих подіях, пояснити своє ставлення до них, спонукальні мотиви вла-

сної діяльності, відносин з іншими особами. Тому-то мемуари містять дуже цінну, зокрема просопографічну інформацію (переважно відсутню в інших джерелах) про самого автора та інших осіб – про їх внутрішній світ, основні риси характеру і інші особисті якості, смаки й уподобання, симпатії і антипатії, моральні орієнтири, душевні переживання, честолюбні амбіції, стан здоров'я, родинні та інші міжособистісні стосунки. Емоційно-психологічна насиченість, притаманна кращим з мемуарів суспільно-політичної тематики, до яких належать «Сторінки минулого» О.Г.Лотоцького, дає можливість побачити ту епоху немов би зсередини, в усій її різнобарвності та багатомірності, у відчуттях і прагненнях, спостереженнях і оцінках її діячів.

З іншого боку, специфіка походження цих, як і усіх інших мемуарів визначає те, що в них поряд з достовірними фактами і унікальними подробицями трапляються різного роду неточності, перебільшення ролі окремих осіб і применшення інших, замовчування тощо, зумовлені суб'єктивністю сприйняття чи обмеженими можливостями пам'яті. Але професіоналізм вченого, властиве йому почуття відповідальності за точність факту допомогли О.Г.Лотоцькому звести до мінімуму специфічні хиби мемуарного жанру, наблизитись до максимальної достовірності викладу.

О.Г.Лотоцький народився 9 березня 1870 р. в с. Бронниця біля Кам'янець-Подільського в сім'ї православного священика. Освіту здобував у Кам'янецькій, Тифліській та в Київській духовних семінаріях, а потім – у Київській духовній Академії, яку закінчив у 1896 р. зі званням кандидата богослов'я. Після невдалих пошуків роботи на ниві освіти влаштувався у Київську палату Державного контролю. 1900 р. у службових справах переїхав до Петербурга. Тут він одержав ширші можливості для літературно-публіцистичної діяльності, яку розпочав у Києві. Одночасно розгорнув активну громадську роботу. Чимало зробив для скасування сумнозвісного указу 1876 р., сприяв виданню україномовних творів у столиці імперії, організації українських фрак-

цій у I та II Державних Думах, наполегливо боронив українську справу перед петербурзькою бюрократією. З 1908 р. О.Г.Лотоцький був активним членом Товариства українських поступовців, пізніше (у червні 1917 р.) – вступив до Української партії соціалістів-федералістів.

Він був одним із засновників видавництва «Вік» у Києві (1895), дійсним членом НТШ (з 1900) і Українського наукового товариства (з 1907), постійно друкувався у газетах і журналах України: «Громадська думка», «Зоря», «Киевская старина», «Літературно-науковий вісник» та ін. Зокрема, О.Г.Лотоцький був одним з активних співробітників «Записок НТШ ім. Шевченка» у Львові, які видавав М.С.Грушевський.

Коли після лютого вибуху в 1917 р. зусиллями двох ТУ-Півських громад було створено Українську Національну Раду у Петрограді, її головою було обрано О.Г.Лотоцького. Ця організація, діставши уповноваження від київського центру заступати українські інтереси перед Тимчасовим урядом, звернулася до українського громадянства в Петрограді (студентів, робітників, офіцерів) із закликом боронити свої національні права, домагатися національної автономії України⁵.

Незабаром він був делегований на Український Національний Конгрес у Києві. У травні 1917 р. О.Г.Лотоцького було призначено губернським комісаром Буковини і Покуття, а з вересня того ж року він стає генеральним писарем Генерального Секретаріату Української Центральної Ради. З жовтня 1918 р. Олександр Гнатюк був міністром віросповідань в уряді гетьмана П.Скоропадського, а потім – Директорії УНР, приклавши багато зусиль для проголошення автокефалії Української Православної Церкви. Зокрема, виступаючи від імені українського уряду на засіданні Всеукраїнського Церковного Собору 12 листопада 1918 р., О.Г.Лотоцький наголошував: «Основна засада української державної влади полягає в тому, що в самостійній державі має бути і самостійна Церква, ... в своїх відносинах до інших церков Українська Церква має бути автокефальною під головуванням Київського митро-

полита та в канонічному зв'язку з іншими самостійними церквами. Автокефалія Української Церкви – це не лише церковна, але й національна необхідність... В імені Уряду Української Держави маю честь оголосити його тверду і непохитну думку, що Українська Церква має бути автокефальною»⁶. Незважаючи на відчайдушний опір російських єпископів, одним з перших законодавчих актів Директорії УНР був закон 1 січня 1919 р., яким проголошувалася незалежність, автокефальність Української Православної Церкви.

У двотомній роботі «Автокефалія», яка була написана пізніше, в еміграції у Варшаві, Олександр Лотоцький дає оцінку та визначає історичне значення Закону 1 січня 1919 р., окреслює всі етапи боротьби за самостійність Української Церкви⁷. Відразу після проголошення автокефалії уряд УНР, очолюваний В.М.Чехівським, прийняв рішення здобути визнання з боку Царгородської Патріархії – колишньої Церкви-Матері Київської Митрополії. Міністерство культів УНР поінформувало про це рішення Царгородського патріарха та всі автокефальні православні церкви за кордоном⁸.

З метою вирішення цього питання В.Чехівський наполягав на спеціальному посольстві до Стамбула. Очолити посольство УНР у Туреччині було запропоновано О.Г.Лотоцькому – як визнаному фахівцю в церковних справах.

Серед джерел дослідження історії українсько-турецьких взаємовідносин того часу і діяльності посольства УНР в Туреччині особливе місце посідає книга спогадів О.Г.Лотоцького «В Царгороді», видана 1939 р. у Варшаві. Виняткову цінність цього твору забезпечує надзвичайно скрупульозний й переконливий виклад особистих спостережень і вражень автора разом із використанням ним унікальних документів і матеріалів. Коли О.Лотоцького було призначено Послом до Туреччини (середина січня 1919 р.), міжнародна ситуація була дуже складною і несприятливою для України. «Центральні держави, що визнали Українську державу, – писав він, – були переможені – се вже само по собі створювало несприятливу позицію пере-

можців щодо союзника тих держав. Антантські політики, вирішивши знищити більшовизм на Сході Європи... виходили з засади єдиної і неділимої Росії. Визвольні устремління України, скеровані в першу чергу проти сеї останньої, вже згори були засуджені, відповідно обставинам, чи на пасивне нехтування чи на активний спротив з боку... Антанти»⁹. Ситуацію ускладнювали відомості «про фактичну окупацію Туреччини антантськими військами, про досить brutальне господарювання переможців...»¹⁰.

Через ці та інші несприятливі для УНР міжнародні умови і внутрішні негаразди шлях О.Лотоцького та інших співробітників посольства (М.Шрага, В.Кедровського, П.Чикаленка та ін.) до Стамбулу був дуже важким і довгим (3 місяці). Оскільки найкоротший шлях – морем через Одесу – був відрізаний військами Антанти і російськими білогвардійцями, українській делегації довелося добиратися до місця акредитації зі Станіслава, де тоді перебував уряд УНР, через Будапешт, Відень, Югославію, Італію. У Відні довелося затриматися майже на місяць, бо виникли проблеми з турецькими візами і з транспортом. Ці проблеми вдалося вирішити за допомогою посла УНР у Відні В.Липинського і радника посольства Я.Токаржевського-Карашевича, а також колишнього турецького великого візира Хельмі-Паші, з яким О.Лотоцький мав «не лише інтересну, але важливу та корисну розмову», отримавши цінну інформацію «щодо тодішньої політичної ситуації в Туреччині»¹¹ і листа до турецького міністра закордонних справ з проханням допомогти українському послу у його діяльності. Прибувши до Стамбула 23 квітня 1919 р., О.Лотоцький застав справи Посольства «у стані цілковитої дезорганізації. Спеціального помешкання для нього вже не було, офіційна адреса його показувалася на приватне помешкання одного з урядовців»¹². Головною причиною такого стану справ була антиукраїнська, промосковська діяльність колишнього посла гетьманської Української Держави в Туреччині М.А.Суковкіна. Як свідчив О.Лотоцький, «діяльність мого попередника мало

того, що була принципіально ворожою українським державним інтересам, вона ще й викликала цілковиту руйнацію усього ділового апарату Посольства»¹³. Отримавши грамоту гетьмана П.Скоропадського про федерацію України з Росією, М.Суковкін відразу сповістив про це керівництво Туреччини і послів інших держав у Стамбулі, відкрито заявляючи про свою орієнтацію на «єдину, неділиму Росію». У своїх зустрічах з Царгородським Патріархом він заперечував автокефалію Української церкви, наполягаючи на її єдності з російською церквою. І хоча наказом Директорії УНР 8 лютого 1919 р. М.Суковкін був офіційно звільнений з посади посла¹⁴, він продовжував діяльність, яка принижувала престиж України в очах іноземних дипломатів, навіть тих, що прихильно ставились до української державності. 3 березня 1919 р. він сповістив Міністерство закордонних справ Туреччини про припинення діяльності українського посольства, хоча мав наказ уряду УНР про передачу тимчасового керівництва справами Посольства раднику Л.Кобилянському. Останній повідомив міністру закордонних справ Туреччини Ферід-Паші про відновлення діяльності Посольства на чолі з О.Лотоцьким. Але М.Суковкін відмовився передати О.Лотоцькому справи і майно посольства. Найціннішу частину цього майна – рідкісні книги, меблі, автомобіль тощо він, за свідченням О.Лотоцького, продав. Більш того, він подавав усні та письмові протести до керівництва Туреччини та дипломатичних представництв різних держав у Стамбулі проти визнання Посольства УНР, робив все можливе, щоб перешкодити його діяльності. Аналізуючи всі ці несприятливі обставини, О.Лотоцький писав, що «головною все ж причиною затяжки мого визнання та урочистого прийому султаном було побоювання турецького правительства, щоб не було принизливою для нього комплікації з боку окупантів за визнання посла невизнаної ними держави...»¹⁵.

І все ж, значною мірою завдяки особистій вдачі, різнобічності обдарувань і неймовірній працездатності О.Г.Лотоцького робота Посольства УНР у Туреччині поступово налагоджувалась.

Йому було надано приміщення у центрі Стамбула. Було встановлено досить приязні стосунки з громадянством і урядовцями Туреччини, включаючи великого візира і міністра закордонних справ. Зрештою зусилля О.Лотоцького мали певний успіх. «Перетрактації з Високою Портою, – свідчив він, – привели врешті до напів-офіційного визнання в формі пересланого мені в турецькій мові листа Міністра закордонних справ до великого візира: «До Його високості Великого Візира. Додаток до доповіді із 13 травня 1919 р., ч. 173 / 15054:

З поданої в доручене мені Міністерство Закордонних справ копії довірочних грамот, переданих їх власникові, згідно встановлених правил, безсумнівно виявляється, що власник сей, б. Міністр Культів Українського Правительства, Губернатор Буковинської губернії пан О.Лотоцький призначений згаданим правительством до встановленого в Константинополі Українського Посольства як Надзвичайний Посол і Повноважний Міністр.

З огляду на деякі поважні міркування, що повстають з надзвичайних обставин нинішнього моменту, видачу установленого акту про згоду, передача ним довірочних грамот Його Імператорській Величності Султанові поки що відкладена»¹⁶.

Отримавши визнання (хоча й «напівофіційне»), кероване О.Лотоцьким посольство встановило постійні ділові контакти з владними структурами і громадськістю Туреччини. Місцеві газети неодноразово вміщували інтерв'ю з О.Лотоцьким і іншими співробітниками посольства. В одному з цих інтерв'ю посол УНР виклав плани майбутнього взаємовигідного співробітництва між державами: «Обидві держави в багатьох відношеннях потребують один одного. Перш за все потрібно їм взаємно допомагати політично, а також є чимало господарчо-фінансових та промислових підстав для добросусідського співжиття... З економічного погляду ми й турки потребуємо одні одних. Туреччина постачатиме нам метал, як, наприклад, олово та нікель, сірку, вапно, мармур, шкіри, тютюн, шовк, овочі, вовну... На обмін за це все Україна може вивозити до Туреччини

багато товарів. Крім борошна, Україна може постачати цукор, сіль, вугілля, метал»¹⁷.

Серед найбільш важливих і актуальних на той час справ, які намагався вирішити О.Лотоцький, було повернення на Батьківщину полонених під час I Світової війни українців, що перебували у Туреччині під владою французів і німців. Це завдання, як показує у своїх мемуарах О.Лотоцький, було дуже складним. Проте ціною великих зусиль йому вдалося частково вирішити: багатьох військовополонених українців було повернуто додому.

Чимало зусиль доклав О.Лотоцький також до справи про справедливе вирішення проблеми приналежності кораблів Чорноморського флоту, частина з яких після закінчення війни перебувала в турецьких територіальних водах. Але країни-переможниці (насамперед Франція) перешкодили вирішенню цієї проблеми на користь України.

Особливо прикрим для О.Лотоцького, як фахівця у церковних справах було те, що йому не вдалося домогтися бажаного результату у переговорах про визнання Вселенським Патріархом автокефалії Української Православної Церкви. У цій справі, – згадував О.Лотоцький, – мені одразу ж довелося стикнутися практично із своєю східною дипломатією, з досить наївним старанням прикрити та заховати те, що з очевидністю наверх виступало»¹⁸.

Далі у своїх мемуарах О.Лотоцький детально аналізує всі об'єктивні, а також чисто формальні причини того, чому питання про визнання української автокефалії матірною Церквою – Царгородським Патріархатом не могло бути і не було вирішене. Однією з головних причин того, що «наступив...антракт у зносинах між Україною та Вселенським Патріархатом»¹⁹, як писав О.Лотоцький, було те, що більшість території України на той час контролювали російські радянські війська, а Західну Україну – поляки.

Наприкінці березня 1920 р. О.Лотоцький передав обов'язки посла УНР у Туреччині князю Я.С.Токаржевському-Карашеві-

чу і виїхав в еміграцію до Відня. Тут він змушений був заробляти собі на життя некваліфікованою працею, наймаючись нічним сторожем на фабрику. У 1922 р. О.Г.Лотоцький був запрошений на посаду доцента історії канонічного права в Українському Вільному Університеті в Празі, де він займався, крім викладацької, активною науковою діяльністю. Зокрема, видав конспект лекцій із церковного права, статті про початок християнства в Україні, про церковні устави князів Володимира та Ярослава. Особливе місце у творчості дослідника займала історія книги та її поширення в Україні. Цінними розвідками були статті Лотоцького про своїх видатних сучасників – П.Стебницького, С.Смаль-Стоцького, В.Доманицького, С.Петлюру, С.Єфремова, П.Чижевського, В.Антоновича, В.Симиренка. У Празі Лотоцький почав писати та видавати невеликими уривками власні спогади. Тоді ж ним було написано чимало книг для дітей: казок, читанок.

Велика кількість публікацій Лотоцького в емігрантській пресі стосувалася актуальних проблем політичного життя: про церковні справи в Україні, міжнародні переговори у Лозанні, про українську державність, про діяльність української інтелектуальної еміграції тощо.

В 1925 р. О.Г.Лотоцький дістав запрошення на посаду професора до Варшавського університету. Він дав згоду, і з 1926 р. мав почати виклади. Але виїзд до Варшави з різних причин відкладався. І лише у 1929 р. він переїхав до Польщі і почав працювати професором кафедри Історії православних слов'янських церков Богословського відділення Варшавського університету, написав підручники «Закон Божий для семикласових шкіл», «Катехізис – підручник релігії для шкіл народних», «Священна історія Старого Заповіту», «Священна історія Нового Заповіту» та ін.

Водночас О.Г.Лотоцький не припиняв активної політичної діяльності. З 1926 до 1938 р. він був міністром внутрішніх справ і заступником прем'єра уряду УНР в екзилі, брав участь у роботі Українського воєнно-історичного товариства, допомагав Лізі

поневолених Росією народів «Прометей», студентським організаціям (Українська студентська громада, «Запоріжжя»), співпрацював із редакціями українських політичних часописів («За незалежність», «За державність», «Ми»).

Розповідаючи про культурну працю уряду УНР в екзилі, видатний політичний діяч і історик, перший міністр закордонних справ УНР Я.Шульгин підкреслював, що саме О.Г. Лотоцький був ініціатором організації утвореного за рішенням уряду Польської Республіки 7 лютого 1930 р. Українського Наукового Інституту у Варшаві (далі – УНІ): «Невсипуща, завзята праця директора Інституту проф. О.Г.Лотоцького, що зумів зібрати цінних співробітників, – свідчив він, – подиву є гідна: в час, коли пишуться ці рядки (до 1934 р. – Г.С.), вийшло вже більше 20-ти томів видань, а ще більше готується до друку»²⁰. Усього ж з 1930 р. і до припинення роботи у зв'язку з початком Другої світової війни 1939 р. цей інститут підготував і видав понад 70 томів документів і досліджень. За масштабом праці і обсягом публікацій УНІ можна порівняти хіба що з діяльністю НТШ за часів головування М.С.Грушевського. Основними напрямками роботи УНІ були: вивчення господарського життя, історії і культури українського народу, підготовка українських науково-педагогічних кадрів, публікація документів і наукових досліджень. Керівним органом інституту була Наукова колегія на чолі з О.Г.Лотоцьким. Він був також керівником кафедр історії, права і духовних течій. До складу наукової колегії входили: Р.Смаль-Стоцький (керівник кафедри філології), Б.Лепкий (керівник кафедри історії літератури), В. Садовський (керівник кафедри економічних наук). В інституті діяли три відділи: українського господарського і громадського життя, української політичної історії та історії культури, історії церкви. Серед активних співробітників УНІ були польські дослідники – Л.Василевський, С.Слонський, В.Томкевич, О.Халецький, М.Хандельсман, Г.Яблонський та ін., а також вчені з інших європейських країн. Широка видавнича діяльність УНІ здійснювалась у 13 серіях «Праць»,

котрі включали документальні матеріали, мемуари, переклади, наукові дослідження.

Вагоме місце серед публікацій інституту займають праці О.Г.Лотоцького. Зокрема, у його ґрунтовній двотомній книзі «Автокефалія» (Варшава, 1935, 1938) розглядаються канонічні засади автокефалії, висвітлюється історія виникнення та розвитку автокефальних православних церков, зокрема болгарської, сербської і румунської. Автор зупиняє увагу на головних подіях в історії української церкви, її боротьбі за самостійність на протязі багатьох століть (від початків християнства до 20-х рр. ХХ ст.). При цьому він аналізує стан церковного життя на всіх землях України в умовах її розчленування іноземними поневоловачами. Окремо вчений розглядає становище церкви в СРСР та УРСР.

Такою ж ґрунтовністю аналізу і унікальністю використаних джерел відзначаються й інші праці О.Г.Лотоцького з проблем історії православної церкви та церковного права, релігійної думки в Україні: «Українські джерела церковного права» (Варшава, 1931), «Церковна соборність» (Луцьк, 1932), «Український Архиєратикон» (Варшава, 1932) та ін.²¹

Вирізняючись виключно широким діапазоном наукових, літературних і громадсько-політичних інтересів, надзвичайною працездатністю, О.Г.Лотоцький виявив себе блискучим майстром пера. Йому належать, окрім мемуарів, сотні літературних, публіцистичних, наукових творів, загалом майже 2000 публікацій. Серед них – вірші, книги для дітей (читанки, оповідання, казки), літературні огляди, рецензії, публіцистичні статті, праці з питань історії, економіки, культури, міжнародної політики, персоналії про видатних діячів України, зокрема кілька окремих книжок про Т.Г.Шевченка і С.В.Петлюру²².

Визначаючи місце О.Г.Лотоцького в науці і суспільно-політичному житті України, О.Я.Шульгин писав: «Це був не тільки письменник, учений, але й справжній державний муж. Це був... фанатик українського відродження, української незалежності.

Ніколи не тратив він присутності духа, віри в нашу справу, віри в нашу остаточну перемогу»²³.

Останні роки життя, що трагічно обірвалося з початком Другої світової війни, О.Г.Лотоцький працював над завершенням своїх мемуарів (про події з кінця травня 1917 р. до 1919 р.). Під час обстрілу Варшави німецько-фашистськими військами спалахнув дах будинку, у якому він мешкав. Переносячи свої рукописи і книги до льоху, О.Г.Лотоцький застудився, захворів на запалення легенів і невдовзі помер (22 жовтня 1939 р.). Похований на кладовищі Волі у Варшаві. Пізніше, у 1971 р. його прах було перепоховано у Баунд-Бруці (США), де у 1966 р. побачило світ друге видання його мемуарів («Сторінки минулого» і «У Царгороді»).

1. Лотоцький О. Сторінки минулого. У 3-х тт. – Варшава, 1932. – 289 с.; Т. 1. – Варшава, 1933. – 484 с.; Т. 2. – Варшава, 1934. – Т.3. – 396 с.
2. Лицар праці і обов'язку. Зб., присвячений пам'яті професора Олександра Лотоцького-Білоусенка. – Торонто-Нью-Йорк, 1983. – С. 9.
3. Там само. – С. 87
4. Там само. – С. 85
5. Відділ рідкісних книг та стародруків Нац. б-ки України ім. В.І. Вернадського. Колекція листівок. – 303.
6. Лотоцький О. Українські джерела церковного права. – Варшава, 1931. – С. 134.
7. Лотоцький О. Автокефалія. – Варшава, 1935; Т.1. – Варшава, 1938. – Т. 2.
8. Центр. держ. архів вищих органів влади і управління України – Ф 1072. – Оп. 1. – Спр. 16. – Арк. 82.
9. Лотоцький О. В Царгороді. – Варшава, 1939. – С.7.
10. Там само. – С. 11.
11. Там само. – С. 17–18.
12. Там само. – С. 37.
13. Там само. – С. 35
14. Вісник Української Народної Республіки. – Вінниця, 15 лютого 1919 р.

15. Лотоцький О. В Царгороді... – С. 38 – 39.
16. Там само. – С.39.
17. Там само. – С. 106 – 107.
18. Там само. – С. 83.
19. Там само. – С. 102
20. Шульгин О. Без території. Ідеологія та чин Уряду УНР на чужині. Автентич. відтворення видання 1934 р. / Упоряд.: Г.В. Стрельський, І.Д. Шевченко. – К., 1998. – С. 61 – 62.
21. Докладніше про праці О.Г. Лотоцького з цієї тематики див.: Ульяновська С., Ульяновський В. Автори «Української культури» // Укр. культура. Лекції за редакцією Дмитра Антоновича. – К., 1993. – С. 564 – 566.
22. Лотоцький О. Державний світогляд Т.Г. Шевченка. – Львів, 1937; Його ж: Поезії Тараса Шевченка під російською цензурою. – Львів, 1937., Його ж. Симон Петлюра. – Варшава, 1936; Його ж. Вірність великій ідеї. Симон Петлюра як політик і державний муж. – Париж; Лондон, 1951.
23. Лицар праці і обов'язку... – С. 29.

Hennadiy Strelskiy

**O.H. LOTOTSKYI
AND HIS MEMOIRS**

On the basis of analysis and critical use of vide creative legacy, especially memoirs of O.G Lotots'kyi in the synthesis with another sources the article deals with the course of life and versatile creative of these outstanding public figure, writer, publisher, scientist-historian and diplomat in Ukrainian National Republic, who was «forgotten» during the period of communist regime.